

تقریظ

فضیلت‌آب مولوی عبدالحکیم منیب وزیر ارشاد، حج و اوقاف

الحمد لله الذي من علينا بالإيمان والصحة والعافية والسلام على سيدنا محمد المصطفى وعلي آله واصحابه اجمعين.

وبعد: همان گونه که برای همه ظاهر و هویدا است در این برهه از تاریخ، ویروس **کرونا** موسوم به (COVID-19) به عنوان یک ویروس مهلک و خطرناک از چندی بدین سو بصورت چشمگیر شیوع پیدا کرده که جهان را با سرایت کثیرالانتشارش به چالش جدی مواجه و سازمان جهانی بهداشت را واداشته تا این ویروس را وبایی جهانی نامد.

ویروس متذکره پیوسته رو به افزایش بوده و به کشورهای زیادی سرایت و جهان بشریت را به گلیم غم و اندوه نشانده است که روزانه صدها تن را به کام مرگ می کشاند، با تأسف که این ویروس هولناک و مخوف به کشور عزیزمان نیز سرایت نموده و الی اکنون به اساس گزارش وزارت محترم صحت عامه تعدادی به این ویروس مبتلا و تعداد جان های شیرین خویش را از دست داده اند.

روی این ملحوظ وزارت ارشاد، حج و اوقاف از بُعد دینی با آگاهی دهی لازم و با صدور فتوای شرعی و وزارت محترم صحت عامه از بُعد صحتی و بهداشتی جهت وقایه و جلوگیری از شیوع این مرض و بیماری پرخطر و صعب‌العلاج که باعث اضطراب و دلهره افراد زیادی در سراسر گیتی شده است اقدامات لازم و قایوی محسوس را انجام داده اند، به گونه مثال:

وزارت محترم صحت عامه بخاطر جلوگیری از شیوع این مرض مزمن و ساری توصیه و سفارشات صحتی و بهداشتی لازم از قبیل: (عدم مصافحه، معانقه و روی بوسی، رفت و آمد بی جهت و بی مورد، عدم تدویر کنفرانس ها، سیمینارها و

سایر جلسات و تجمعات، تعطیل مراکز تعلیمی و تحصیلی توأم با مسدود نمودن پارک های تفریحی و وضع قیود گردش و قرنطینه مردم در منازلشان و بازایستادن برخی از امور بازرگانی بجز محلات داد و ستد مواد اولیه ارتزاقی، صحتی و بهداشتی) داشته و آن را تجویز نموده اند.

هکذا توصیه به استفاده از ماسک، دستکش، مواد ضد عفونی کننده و شستن دست ها مکرراً چندین بار در روز برای مدت ۱۵ الی ۲۰ ثانیه با آب گرم و صابون و رعایت حفظ الصحه و نظافت شخصی و قرنطین در منزل از جمله موارد اند که دکتوران ماهر و حاذق تمام آن را برای وقایه و جلوگیری از شیوع ویروس **کرونا** موسوم به (COVID-19) مفید و مثمر دانسته اند، ایجاب مینماید تا هموطنان عزیز ما آن را جدی گرفته و به سفارشات و اندرز های اطباء و دوکتوران متخصص گوش فرا دهند و در عملی نمودن آن حتی المقدور سعی مبذول داشته، وظیفه ایمانی و وجدانی خویش را ایفاء نمایند.

۲- وزارت ارشاد، حج و اوقاف منحصراً ارگان کلیدی رهبری کننده سکتور امور دینی در کشور به منظور مبارزه با این پدیده خطرناک و مهلک توأم با تائید و تبلیغ موارد فوق الذکر، از بعد دینی در راستای تنویر افکار عامه و آگاهی دهی با ایراد خطبه های نماز جمعه از فراز منابر مساجد، تکایا و حسینیه ها، تلاش های مفید و موثر نموده و به ایجاد کمیته های مبارزه علیه **ویروس کرونا** به سطح مرکز و ۳۴ ولایت کشور، تدویر کنفرانس های مطبوعاتی، و فعالیت های لازم دیگر پرداخته و اینک با استقبال فتوای شرعی علمای جهان اسلام، در این خصوص، فتوای شرعی خویش را در پرتو آیات قرآنی، احادیث نبوی، اقوال زرین صحابه کرام، ائمه دین و مجتهدین عظام با متانت کامل جهت آگاهی عامه مردم پیرامون موضوعات آتی الذکر، صادر می نماید:

۱. حکم اتخاذ تدابیر وقایوی به منظور وقایه از **مرض کرونا**.
۲. حکم ترک نمازهای جماعت و جمعه به سبب خوف ابتلاء به **مرض کرونا**.
۳. حکم ایجاد فاصله در صفوف نمازهای جماعت در حالت خوف از شیوع **مرض کرونا**.

۴. حکم چگونگی غسل، کفن، اداى نماز جنازه و دفن اشخاص متوفى به سبب **مرض کرونا**. تا باشد که تمام هموطنان گرانقدر ما در روشنائى اين فتواى شرعى، احکام، وجايب و مسؤوليت هاى دينى و اجتماعى خویش را در اين اوضاع و شرايط حساس و بحرانی بصورت درست درک نموده، و بدور از افراط و تفریط به انجام آن سبقت جسته خود را مأجور و ما را ممنون سازند و با رعایت تمام موارد ذکر شده در اين فتوى، خود و تمام ملت خویش را از مبتلا شدن به اين وىروس جهانسوز و مصیبت بزرگ نجات دهند.

در اخير جا دارد که از تمام اعضاى محترم کمیته داخلى مبارزه با مرض کرونا هریک محترمین:

۱. دكتور مفتى سيد حجت الله نجیح رئيس مجمع علمى.
 ۲. مولوى فضل الكريم سراجى رئيس انسجام امور مساجد.
 ۳. مولوى محمد آصف مصباح رئيس تكايا و حسينيه ها.
 ۴. استاد محمد شريف رباطى رئيس تدقيق و مطالعات علوم اسلامى.
 ۵. استاد فضل محمد حسينى رئيس اطلاعات و ارتباط عامه.
- که در رأس ایشان، عالم دين و دانشمند فاضل کشور دكتور امين الدين مظفرى معين مسلکى اين وزارت قرار دارد اظهار سپاس نمايم، هکذا از محترم دكتور مفتى سيد حجت الله نجیح رئيس مجمع علمى که اين فتوا را با براعت و فطانت تهیه، ترتيب و صادر نموده است قدردانى ویژه نمايم.

مولوى عبدالحکيم منيب
سرپرست وزارت ارشاد، حج اوقاف

شهرنو - کابل

دوازدهم حمل ۱۳۹۹

فتوای شرعی در مورد وقایه از ویروس کرونا (COVID-19)

و جلوگیری از شیوع آن

الحمد لله رب العالمین و الصلاة و السلام علی رسوله الکریم و علی آله و اصحابه
اجمعین.

قال الله تعالی: ﴿ فَاسْأَلُوا أَهْلَ الدِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴾. (النحل ٤٣)
{ عَنْ جَابِرٍ قَالَ خَرَجْنَا فِي سَفَرٍ فَأَصَابَ رَجُلًا مِّنَّا حَجْرٌ فَشَجَّهَ فِي رَأْسِهِ ثُمَّ احْتَلَمَ
فَسَأَلَ أَصْحَابَهُ فَقَالَ هَلْ تَجِدُونَ لِي رُحَصَةً فِي التِّيْمَمِ فَقَالُوا مَا نَجِدُ لَكَ رُحَصَةً
وَأَنْتَ تَقْدِرُ عَلَى الْمَاءِ فَاغْتَسَلَ فَمَاتَ فَلَمَّا قَدِمْنَا عَلَى النَّبِيِّ ﷺ أُخْبِرَ بِذَلِكَ
فَقَالَ: " قَتَلُوهُ قَتَلَهُمُ اللَّهُ أَلَا سَأَلُوا إِذْ لَمْ يَعْلَمُوا فَإِنَّمَا شَفَاءُ الْعِيِّ السُّؤَالُ إِذَا كَانَ
يُكْفِيهِ أَنْ يَتَيَّمَمَ وَيَعْصِرَ أَوْ يَعْصِبَ - شَكُّ مُوسَى - عَلَى جُرْحِهِ خِرْقَةً ثُمَّ يَمْسَحُ عَلَيْهَا
وَيَغْسِلُ سَائِرَ جَسَدِهِ " } . (سنن أبي داود، ١ / ١٢٣)

طوری که مشاهده می گردد مصیبت و وباء بزرگی در این ایام به صورت
ویروس کرونا (COVID-19) دامنگیر اکثریت مطلق کشورهای دنیا گردیده و
تلفات قابل ملاحظه انسانی و زیان های فراوان مالی را در قبال داشته و بنا بر عدم
توجه لازم انسانها به علل و اسباب شیوع آن، گسترش این بیماری همه روزه
مشهود و مسموع بوده و سبب مختل شدن نظم امور زندگی مردم در عرصه های
مختلف در برخی از مجامع گردیده است که کشور ما افغانستان عزیز نیز عملاً از
آن مستثنی نمی باشد.

با توجه به اینکه این نوع بیماری به تعبیر متخصصین عرصه طبابت از جمله
بیماری های ساری بوده و به اساس تحقیق ایشان بیشترین واقعات شیوع آن از
طریق دهن و بینی به اثر تماس عضو شخص مصاب به جسم شخص تندرست و

یا به سبب تماس عضو شخص تندرست به اشیائی که شخص مصاب به آن در تماس بوده، ممکن می باشد و نیز با نزدیکی به افراد مصاب بدون رعایت فاصله لازم و وقایه مناسب انتقال این بیماری به افراد سالم بصورت جدی امکان پذیر است، بنا براین به منظور در یافت حکم شرعی در زمینه استفتاء از مراجع رسمی و غیر رسمی به این اداره در موارد ذیل مطرح گردید است:

۱- حکم اتخاذ تدابیر وقایوی به منظور وقایه از مرض **کرونا**.

۲- حکم ترک نماز های جماعت و جمعه به سبب خوف ابتلاء به **ویروس کرونا**.

۳- حکم ایجاد فاصله در صفوف نماز های جماعت در حالت خوف از شیوع **ویروس کرونا**.

۴- حکم چگونگی غسل، تکفین، ادای نماز جنازه و تدفین اشخاص متوفی به سبب مرض **کرونا**.

قبل از اینکه به جواب شرعی سؤالات فوق پردازیم لازم است تا به نکات ذیل عطف توجه و دقت همه جانبه صورت گیرد:

۱- در قدم نخست باید خاطر نشان نمود که حفاظت نفس به اتفاق علماء و دانشمندان دینی در روشنی نصوص شرعی، یکی از مقاصد شریعت اسلامی است. و نیز اینکه نفس و تمام جوارح و اعضاء انسان نزد وی امانت الهی بوده شرعاً مکلف به حفاظت و رعایت لازم آن می باشد.

بنا بر آن هرگونه تعدی بر نفس، یا بر اعضاء و جوارح و یا هم بی پرواهی و بی تفاوتی در برابر آن ها شرعاً ناجائز بوده و مرتکب آن در زمینه گنهگار پنداشته می شود.

۲- دین اسلام دین یسر و سهولت است و در آن هیچ نوع مشقت و سختگیری جا ندارد، طوریکه الله متعال در قرآن کریم می فرماید:

﴿يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ﴾. (البقرة ۱۸۵)

و نیز می فرماید: ﴿وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ﴾ (الحج ۷۸).

و پیغمبر ﷺ می فرمایند:

{ إِنَّ الدِّينَ يُسْرٌ وَلَنْ يُشَادَّ الدِّينَ أَحَدٌ إِلَّا غَلَبَهُ فَسَدِّدُوا وَقَارِبُوا... } (رواه البخاري)

بنا بر همین ملحوظ در احکام شرع همانند عزیمت ها رخصت های هم وجود دارد که عمل کردن به آن در موارد مخصوص اش همانند عزیمت ها مطلوب است، طوریکه در احادیث پیغمبر اکرم ﷺ آمده است:

{ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لَمْ "إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ أَنْ تُؤْتَى رُحْصَهُ كَمَا يَجِبُ

أَنْ تُؤْتَى عَزَائِمُهُ" } (صحيح ابن حبان ج ۲ ص ۶۹)

{ عَنْ ابْنِ عُمَرَ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، قَالَ: "إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ أَنْ تُؤْتَى رُحْصَهُ كَمَا يَكْرَهُ أَنْ

تُؤْتَى مَعْصِيَتُهُ" } (صحيح ابن حبان ج ۶ ص ۴۵۱)

۳- ظهور و یا شیوع بیماری ها به خصوص و بء ها، یکی از انواع مصائب و ابتلاآت بوده که عمدتاً به سبب بعض اعمال ناشایسته و ناهنجار برخی از انسان ها، گاهی به میان آمده و به منظور متوجه شدن به الله متعال و تجدید نظر مثبت در پندار و کردار های شان، می باشد.

{ وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ } (شوری ۳۰)

{ ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا

لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ } (الروم ۴۱)

۴- و بء ها، ابتلاآت، مصائب و فتنه ها زمانیکه ظهور و شیوع میکنند عام و همه گیر می شوند و میتوانند کافر و مسلمان، ظالم و عادل، بد و نیک، زن و مرد، پیر و جوان همه را در گرو خود گرفته و تمام آنها را یکسان در این دنیا متضرر سازند.

{ وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ } (انفال ۲۵)

(انفال ۲۵)

۵- ابتلاء به بیماری و یا به مصائب دیگر برای مؤمنین صابر باعث کفاره سیئات و رفع درجات آنها گردیده و حتی در صورت فوت شدن به برخی از بیماری ها به خصوص بیماری های ساری انسان های مؤمن و صابر به درجه شهادت نیز نایل میگردند.

چنانچه رسول الله ﷺ در جواب سؤال حضرت عایشه صدیقه رضی الله عنها می فرماید: {عن عائشة رضي الله عنها: أُنْهَى رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَنِ الطَّاعُونَ، فَأَخْبَرَهَا أَنَّهُ كَانَ عَذَابًا يُعَذِّبُهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَى مَنْ يَشَاءُ، فَجَعَلَ اللَّهُ تَعَالَى رَحْمَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ، فَلَيْسَ مِنْ عَبْدٍ يَقَعُ فِي الطَّاعُونَ فِيمَكْتُ فِي بَلَدِهِ صَابِرًا مُحْتَسِبًا يَعْلَمُ أَنَّهُ لَا يَصِيبُهُ إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَهُ إِلَّا كَانَ لَهُ مِثْلُ أَجْرِ الشَّهِيدِ}. {رواه البخاری}

۶- صحت یکی از نعمت های بزرگ الله متعال برای انسان است که به غنیمت شمردنش با استفاده لازم و مفید و مراقبت و حفاظت ممکن از آن، تأکید بعمل آمده است، طوریکه احادیث ذیل به آن صراحت دارد:

{عن ابن عباس رضي الله عنهما قال قال النبي ﷺ نِعْمَتَانِ مَعْبُونٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ الصِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ}. {البخاری ۱ / ۱۸۱}

{عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، اغْتَنِمْ حَمْسًا قَبْلَ حَمْسٍ: شَبَابَكَ قَبْلَ هَرَمِكَ، وَصِحَّتَكَ قَبْلَ سَقَمِكَ، وَغِنَاكَ قَبْلَ فَقْرِكَ، وَفَرَاغَكَ قَبْلَ شُغْلِكَ، وَحَيَاتَكَ قَبْلَ مَوْتِكَ}. {السنن الكبرى للنسائي ج ۱۰ ص ۴۰۰}

پس بدون تردید از جمله موارد غنیمت دانستن صحت در ضمن استفاده درست و معقول از آن، حفاظت و وقایه آن در برابر امراض نیز می باشد که در پرتو نصوص فوق و دیگر نصوص شرعی، انسان مکلف به آن است.

۷- آیات قرآن عظیم الشان و احادیث گرانبهای پیغمبر اکرم ﷺ صراحت دارد که هیچ چیزی بدون اراده و مشیت پروردگار به وجود نیامده و نخواهد آمد و تأثیری هم نخواهد گذاشت و هر آنچه به انسان می رسد و یا نمی رسد جزء مقدرات وی بوده و به إذن الله ﷻ می باشد، و این مسئله یکی از مسائل مؤمن به مسلمانان است، چنانچه الله متعال می فرماید:

﴿قُلْ لَنْ يُصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَنَا هُوَ مَوْلَانَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾ (التوبه ۵۱).

بنابر آن ضمن اتخاذ تدابیر جدی و لازم وقایوی (مادی و معنوی) با یقین کامل به این مسئله به الله ﷻ توکل نموده و حسن ظن بر وی قائم نمود، تا باشد با این کار، حکم الله متعال را در این زمینه به جا آورده و روحیه خود را نیز در چنین حالات بالا برد و مقاومت جسمی را در برابر این ویروس پیوسته تقویه نمود.

۸- طوریکه گفته شد حفظ نفس یکی از مقاصد شریعت می باشد، بنا بر آن شریعت انسان را مکلف به اخذ تدابیر وقایوی در عرصه های مختلف نموده و با اتخاذ تدابیر وقایوی لازم او را به داشتن توکل دستور داده است، پس هیچگاه اخذ تدابیر وقایوی منافی توکل به الله متعال نبوده بلکه مرحله نخستین آن است که باید جدا رعایت گردد، و این مطلب را میتوان از فحوای عموم این آیت کریمه برداشت کرد:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ﴾ (النساء ۷۱)

و نیز حدیث ذیل بر این مطلب صراحت دارد:

{عن أنس بن مالك قال جاء رجل على ناقه له فقال يا رسول الله! ادعها وأتوكل فقال

اعقلها وتوكل} (شعيب الإيمان للبيهقي ۲ / ۸۰، سنن ترمذی ۴ / ۲۴۹).

ترجمه: از انس ابن مالک رضی الله عنه روایت است، میگوید شخصی بر شتر خود سوار شده نزد رسول الله صلی الله علیه و آله آمد و گفت: یا رسول الله! شتر را رها کرده توکل نمایم؟ رسول الله صلی الله علیه و آله فرمودند: نه بلکه او را بسته کرده، توکل کن.

۹- وقایه به دو نوع است که میتوان یک نوع آن را وقایه مادی و یا ظاهری نامید و نوع دیگر آن را معنوی و باطنی که نوع اول آن عبارت از رعایت تمام توصیه های طبی بوده که پیوسته از طریق رسانه های همگانی به نشر می رسد. و نوع دوم آن عبارت از عملی نمودن تمام تعلیمات و دستورات دینی ای است که در همچو موارد به آن توصیه شده است، که همانا ترک معصیت و گناهان، توبه و استغفار، رجوع الی الله، تلاوت برخی سورتها و آیات قرآنی، خواندن ادعیه مأثور، دادن صدقات، دستگیری محتاجان، سبقت در امور خیریه و خود داری و جلوگیری از احتکار و امور مشابه دیگر می باشد، طوریکه آیات و احادیث فراوانی در زمینه وجود داشته و به آن صراحت دارد.

۱۰- خوف و مرض از جمله اسباب اند که به صراحت نصوص دینی و در پرتو آن باعث تخفیف در بسا احکام شرعی می گردند و مثال های فراوانی دارند که از دید اهل علم پوشیده نیست.

۱۱- در پرتو نصوص شرعی بدون تردید میتوان گفت: در موارد ضرورت بقدر ضرورت آنچه مکروه و یا حرام است مباح و آنچه واجب و یا فرض است ترکش جائز می گردد که در این زمینه قاعده معروف فقهی برگرفته شده از نصوص شرعی **((الضرورات تبیح المحظورات))** یعنی ضرورت ها ممنوعات را مباح می گردانند، صراحت دارد، و مثال های فراوان در احکام شرعی از آن به نظر می رسد، البته ضرورت تعریف، مقدار و شرائط خاص خود را دارد.

۱- حکم شرعی اتخاذ تدابیر وقایوی در برابر همچو بیماری ها

(ویروس کرونا - COVID-19)

طوریکه گفته شد حفاظت نفس از جمله مقاصد شرع بوده و بالای انسان فرض می باشد پس در صورت موجودیت خطر و یا احتمال تحقق آن به ظن غالب، اتخاذ اسباب و در نظر گرفتن اموری که این نفس را از خطر در عالم اسباب بدور نگه دارد، بر انسان واجب بوده و ترک آن موجب گناه می گردد، زیرا قاعده معروف فقهی است که: ((ما لا یتم الواجب إلا به فهو واجب)) یعنی آنچه واجب بدون او تمام نگردد، پس او نیز واجب است.

و در این زمینه ها دیدگاه واقع بینانه و مسلکی اشخاص که در مسلک مربوطه متخصص بوده و مخلص و با دیانت باشند، کاملاً مدار اعتبار می باشد و ایشان در این زمینه اهل الذکر (اهل علم) اند.

در مسئله **ویروس کرونا** زمانیکه آنرا طبیبان متخصص، مخلص و متعهد خطیر و مهلک قلمداد نموده اند و عملاً هم چنین ثابت شده که مشهود و مسموع می باشد، بناء هر گونه سهل انگاری در برابر آن و عدم توجه لازم به توصیه های طبیبان متخصص این بخش مرادف به قراردادان و واقع کردن نفس در معرض هلاکت می باشد، که قرآن کریم از آن به صراحت منع نموده است چنانچه الله متعال می فرماید:

﴿وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾ (البقرة ۱۹۰)

ترجمه: و خودرا به دستان خود به هلاکت نیفکنید، و نیکی کنید که خداوند نیکوکاران دوست میدارد.

﴿وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا﴾ (النساء ۲۹)

ترجمه: و خود کشی نکنید، بدون تردید خداوند نسبت به شما مهربان است.

با وصف آنکه به اتخاذ تدابیر و اسباب بصورت عمومی در قرآن کریم و احادیث نبوی ﷺ تأکید صورت گرفته است که در تحت آن تدابیر و قایبوی طبی در برابر امراض نیز شامل می باشد، با آنها در رابطه به وقایه نمودن از امراض ساری احادیث قولی و فعلی پیغمبر ﷺ، روایات از اصحاب کرام و اقوال فقهاء دین رحمهم الله نیز موجود است که همه بیانگر لزوم آن به منظور اهمیت حفظ نفس می باشد. چنانچه در حدیث صحیح مسلم از پیغمبر ﷺ نقل شده است که ایشان شخص مصاب به مرض جذام را که در میان وفد بنی ثقیف بود و همه به منظور بیعت کردن با آن جناب ﷺ آمده بودند، به حضور نپذیرفتند و به وی پیغام فرستادند که بیعت تو پذیرفته شد پس تو برگرد. { **كان في وفد ثقیف رجلٌ مجذومٌ فأرسل إليه النبي صلی ﷺ إنا قد بايعناك فارجع** }. (صحیح مسلم جلد دوم صفحه ۲۳۳)

و در حدیث دیگری آن جناب ﷺ بصراحت میفرماید:

{ **لا یورد ممرض علی مصح** } (مسلم جلد دوم صفحه ۲۳۰)

یعنی شخصی مریض بر شخص سالم داخل نشود.

و در حدیث دیگری از رسول الله ﷺ نقل شده است: زمانیکه شما در رابطه به موجودیت طاعون در سرزمین و منطقه ای اطلاع حاصل نمودید به آنجا نروید و اگر آنجا هستید خارج نشوید.

{ **عن عبد الرحمن بن عوفٍ أن رسول الله ﷺ قال: " إذا سمعتم به بأرضٍ فلا تقدّموا علیّه، وإذا وقع بأرضٍ وأنتم بها فلا تخرجوا فراراً منه "** } (الجمع بین الصحیحین جلد اول صفحه ۸۸)

بدون شک این همان چیزی است که امروز مردم از آن به نام قرنطین یاد میکنند که در اسلام عزیز حدود چهارده صد سال قبل از این امروز به آن دستور داده شده و در زمان های خاص اش نیز عملی گردیده است.

و در روایت دیگری نقل شده است: { **كلم المجذوم وبينك وبينه قدر رمح أو رحین** }.

(کنز العمال ۱۰ / ۵۴، عمدة القاری ۲۱ / ۲۴۷)

یعنی با شخصی که به مرض جذام { نوع مرض ساری } مبتلا است طور صحبت کنید که در میان شما و او به اندازه یک و یا دونیزه فاصله باشد. و نیز در همین مورد روایت دیگری نقل شده است که چنین صراحت دارد:

{ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: "اتَّقُوا الْجذومَ كَمَا يَتَّقِي الأَسَدُ" } (عمدة القاري ۲۱ / ۲۴۷)

وقتیکه در زمان خلیفه دوم مسلمین (حضرت عمر فاروق رضی الله عنه) وباء عمواس در شام شیوع پیدا میکند و خلیفه دوم مسلمین در جریان سفر به قصد ورود به این سرزمین بودند که برایشان خبر داده شد که در شام وباء در حال شیوع است حضرت عمر رضی الله عنه بعد از مشوره تصمیم میگیرند که سفر خود را لغو کنند و بسویی مدینه منوره برگردند که همین طور نیز کردند، و در این هنگام ابوعبیده رضی الله عنه برایشان میگوید: ((أَفَرَارًا مِنْ قَدَرِ اللَّهِ)) یعنی آیا از تقدیر الهی فرار میکنید؟ عمر رضی الله عنه در جوابش فرمودند:

((لَوْ غَيْرُكَ فَأَلَمَّا يَا أَبَا عُبَيْدَةَ نَعَمْ، نَفَرُ مِنْ قَدَرِ اللَّهِ إِلَى قَدَرِ اللَّهِ)) [مسند أبي يعلى جلد: ۲ صفحه: ۱۵۰]
یعنی ای کاش چنین حرفی را غیر از تو ای ابوعبیده کسی دیگر می گفت، بلی از تقدیر الله به تقدیر الله فرار می کنیم.

زمانیکه دائره گسترش طاعون عمواس افزایش می یابد و قربانی های فراوان از باشنده گان آن منطقه (شام) می گیرد که در میان قربانیان آن بسیاری از اصحاب کرام رضی الله عنهم و نیز مشهورترین آنها مانند حضرت معاذ بن جبل رضی الله عنه با تمام اعضای فامل و حضرت ابوعبیده ابن الجراح رضی الله عنه که والی برحال آن منطقه بود، نیز شامل بودند، عمرو بن عاص رضی الله عنه والی جدید آن منطقه به مردم دستور تخلیه شهر را میدهد و برای مردم میگوید:

{ إِنَّ هَذَا الطَّاعُونَ رِجْسٌ، فَتَفَرَّقُوا عَنْهُ فِي هَذِهِ الشَّعَابِ وَفِي هَذِهِ الأُودِيَةِ } (مسند احمد ط ۲۹ / ۲۸۸)

یعنی این طاعون چیزی قبیح است (مانند وساوس و هواجس شیطانی است که میتواند به سرعت فراگیر شود) پس پراگنده شوید از خوف ابتلا به آن در این دره ها و دشت ها.

و نیز مقوله دیگر او به مردم در رابطه به طاعون چنین نقل شده است:

{أَنَّ عَمْرَوَ بْنَ الْعَاصِ، قَالَ فِي الطَّاعُونِ فِي آخِرِ حُطْبَةِ حَطَبِ النَّاسِ، فَقَالَ: إِنَّ هَذَا رِجْسٌ مِثْلُ السَّيْلِ، مَنْ يَنْكِبُهُ أَخْطَأَهُ، وَمِثْلُ النَّارِ مَنْ يَنْكِبُهَا أَخْطَأَتْهُ، وَمَنْ أَقَامَ أَحْرَقَتْهُ وَأَذَتْهُ}

(مسند احمد ط ۲۹ / ۲۹۱)

عمر بن عاص رضی الله عنه در رابطه به طاعون در آخر خطابه که به مردم داشت گفت:

این (طاعون) قبیح است (مانند وساوس و هواجس شیطانی است که میتواند به سرعت فراگیر شود)، همانند طوفان سیل است کسیکه از آن خود را کناره کرد به او نخواهد رسید و مانند آتش است کسیکه خود را از آن کناره گرفت به او نخواهد رسید و کسیکه در برابرش ایستاده شد آنرا خواهد سوخت و اذیتش خواهد کرد.

با این تدبیر مناسب همزمان با تفکیک و تجرید صحت‌مندان از مریضان و مبتلایان، دیری نگذشت که این وباء خاتمه یافت.

در قواعد فقهی بر گرفته شده از نصوص به مشاهده می رسد که در آن به رفع و ازاله ضرر و همچنان به تحمل ضرر خاص جهت دفع ضرر عام و نیز موارد دیگری مرتبط به همین موضوع تأکید شیده است.

{الضرر يزال} یعنی آنچه باعث رسیدن ضرر به خود و یا دیگران گردد ازاله کرده میشود.

{يتحمل الضرر الخاص لدفع الضرر العام} یعنی ضرر خاص به منظور دفع ضرر عام و فراگیر قابل تحمل می باشد.

{مَا يَفْرُبُ مِنَ الشَّيْءِ يَأْخُذْ حُكْمَهُ} یعنی آنچه قریب به چیزی باشد، حکم آن را دارد.

از نصوص و اقوال فوق به وضاحت ثابت می‌گردد که اتخاذ تدابیر وقایوی لازم و ممکن در برابر هر آنچه که نفس و یا سلامت انسان را به مخاطره می‌اندازد که این گونه امراض نیز چنین است، یک امر شرعی بوده و الزامی می‌باشد.

و نیز با توجه به اینکه این بیماری (ویروس کرونا) به اساس گزارشات پیهم متخصصین عرصه طبابت از جمله بیماری‌های ساری بوده و میزان و سیر گسترش آن بسیار بالا و سریع می‌باشد که میتواند به سرعت همه گیر شود، ایجاب می‌نماید تا همه سفارشات و توصیه‌های طبی مسئولین و متولیان امور که به اساس تشخیص متخصصین بخش‌های مربوطه، منحنیت وقایه و تدابیر احتیاطی لازم این مرض دانسته شده است، در نظر گرفته شده و عملی گردد.

مانند شستن مکرر دست‌ها با صابون، استفاده از مواد ضد عفونی کننده و استفاده از ماسک بخصوص در اماکن و محلات عمومی، خودداری از مصافحه و معانقه، خودداری نمودن از شرکت در تجمعات، دوری نمودن از افراد مصاب به زکام و امراض شبیه آن که از علام و آثار اولیه این مرض گفته شده است، و نیز رعایت تمام امور ای که به آن در زمینه از طریق اهل خبره توصیه می‌شود.

زیرا رعایت جدی موارد ذکر شده به منظور حفظ نفس و سلامتی آن نه تنها یک توصیه پزشکی است بلکه در چنین حالتی از لحاظ شرعی نیز اخذ چنین تدابیر لازم و ترک آن ناجائز پنداشته می‌شود.

و نیز مسئولین امور مکلفیت دارند تا بخاطر جلوگیری از شیوع بیشتر این ویروس و حفظ سلامتی مردم اقدامات پیشگیرانه‌ای را پیوسته روی دست داشته و از هر نوع فعالیت اجتماعی که باعث شیوع و تکثیر این مرض می‌گردد، جلوگیری نموده راه‌های بدیل آنرا نیز برای مردم جستجو نمایند تا نظم اجتماع مختل نگردد.

۲- حکم ترک نماز های جماعت و جمعه به سبب خوف ابتلا ویروس کرونا

و شیوع آن

باتوجه به تمام نکات فوق الذکر به خصوص اهمیت وقایه نفس و سلامتی انسان، در روشنی نصوص شرعی، قواعد فقهی و اقوال فقهاء که قبلا به برخی از آنها اشاره شد و به برخی دیگری آن بعدا نیز اشاره خواهد شد، اینک در جواب استفتاء های فوق ذیلا می نگاریم:

بادر نظر داشت قول متخصصین عرصه طبابت، ویروس کرونا یکی از ویروس های سنگین بوده که میتواند به زمین افتد و در هر سطح و هر چیزی جا گرفته به مدت های طولانی متفاوت باقی بماند و در صورت تماس با آن، افراد سالم نیز می توانند مصاب گردند طوریکه از طریق تنفس میتوانند مصاب شوند و مساجد را نیز ایشان همانند دیگر اماکن عمومی از احتمال این خطر به دور ندانسته بلکه یکی از موارد پر احتمال شیوع این ویروس می پندارند.

زیرا در چنین یک وضعیتی هیچگاه نمیتواند بدور از امکان تصور شود که هیچ فرد از افراد شامل جماعت که جمع غفیر می باشند به این ویروس مبتلا نباشد و بخصوص با توجه به اینکه این ویروس بگفته این متخصصین برای مدت بیشتر از یک هفته بدون ظاهر شدن هیچ علامت و آثار در جسم شخص مبتلا پنهان می ماند، و در این مدت عموما شخص مبتلا نمیتواند به موجودیت آن پی ببرد که در این صورت با موجودیت یک نماز گزار مبتلا در هر پنج وقت نماز و نماز جمعه میتواند این مرض بشتر شیوع یابد و شمار مبتلایان آن

بصورت چشمگیری به ده ها تن و حتی به صد ها تن افزایش یافته فاجعه انسانی را خدای ناخواسته به بار آورد.

پس هرگاه وضعیت چنین بوده باشد و نیز ویروس حالت میدانی را به خود گرفته در حالت شوع بوده و متخصص عرصه طبابت به آن اذعان داشته به خود داری از موارد شیوع آن تأکید ورزند و راه ها بدیل دیگری از شیوع احتمالی آن در مساجد مانند ضد عفونی کردن داخل مساجد و محیط آن بصورت کامل قبل از ادای هر نماز با اتخاذ تدابیر وقایوی دیگر و یا هم حصول اطمینان کامل از عدم رفت و آمد افراد مصاب به مساجد و شرکت شان در نماز ها که تحقق هر دو مورد دشوار است- موجود نباشد، پس بدون تردید چنین یک حالتی قابل خوف بوده و در پرتو نصوص شرعی، قواعد فقهی و اقوال فقهاء کرام رحمهم الله میتواند از جمله اعدار ترک نماز های جماعت و جمعه برای اکثریت مطلق افراد پینداشته شود و بر ترک آن شرعا هیچ ملامتی برا آنها نباشد، زیرا موجودیت خوف یکی از اعدار ترک نماز های جماعت و جمعه می باشد، باتوجه به اینکه ادای جمعه بدون جماعت نمیتواند صورت گیرد.

بناء باشندگان شهرها و مناطق که دچار چنین حالت اند - که بدون شک شهر های قرنطین شده در چنین حالتی قرار دارند - تا پایان یافتن این وضعیت، نماز های خود را در خانه با خانواده خود به جماعت و یا به گونه انفرادی ادا نموده و از رفتن به مساجد، الی خاتمه یافتن این عذر، خود داری نمایند، تا از خوف متضرر شدن خود و متضرر کردن دیگران در امان بمانند.

اقامه نماز های جمعه و جماعت در مساجد در چنین یک وضعیتی میتواند با شرکت کمترین و معدود ترین افراد که شامل خطیب، امام، مؤذن که معمولا در

محوطه مسجد می باشند و همچنان برخی از افراد دیکه در ما حول و محیط مسجد قرار داشته و از صحتمند بودن خود مطمئن اند، با رعایت تدابیر وقایوی لازم و ممکن قبل از نماز، در جریان و بعد از آن صورت گیرد.

با توجه به اینکه مبنای حکم فوق الذکر را موجودیت مرض و یا علایم آن و همچنان تحقق خوف مرض و یا احتمال آن، و نیز رعایت مصلحت تشکیل میدهد، بنابراین در تمام شهرهای که آثار و علائم آن موجود و یا محتمل بوده و تا هنوز به مرحله قرنطین شدن نرسیده است در آن مناطق تنها افرادی که صحتمند بوده و هیچ نوع خوف و هراس مصاب شدن خود و مصاب کردن دیگران را به این مرض نداشته باشند، با حصول اطمینان از تعقیم محیط و ما حول مسجد از این وایروس، به ادای نماز جمعه و جماعت بروند، و بر آنها لازم است تا به منظور دفع ضرر احتمالی از خود و جلوگیری از رسانیدن ضرر احتمالی به دیگران، - که احتمال وقوع آن به باور متخصصین بخش و مسؤولین امور بسیار قوی می باشد - به توصیه های طبی و اخذ هر نوع تدابیر لازم وقایوی قبل از رفتن به مساجد، در جریان نماز و بعد از ادای نماز توجه جدی نموده تنها به ادای نماز فرض در مسجد اکتفاء نمایند، و گرفتن وضو، ادای تمام سنت ها، نوافل و دیگر عبادات خود را در خانه انجام دهند تا بتوانند بدین ترتیب کمترین وقت ممکن خود را در چنین اوضاعی که میتواند به سرعت بحرانی شود، به منظور حفاظت خود و دیگران از ضرر احتمالی، در جمع از مردم سپری نمایند.

تمام اشخاصی که اعراض و علائم ابتدائی این بیماری را در خود احساس می نمایند و یا هم عمر شان در مرحله ایست که به گفته متخصصین عرصه طباطت بیشتر در معرض احتمال وقوع به این مرض می باشند و یا وضعیت صحی شان مناسب نباشد، از شرکت نمودن در جمعه و جماعات به منظور

حفظ نفس، سلامت خود و دیگران الی پایان یافتن این حالت بصورت جدی بپرهیزند.

احادیث و روایات فراوان وجود دارد که به مطالب فوق بصورت واضح دلالت می نماید که ذیلا به برخی از آنها اشاره می گردد:

{ عَنْ نَافِعٍ، أَنَّ ابْنَ عُمَرَ، أَنَّهُ أَدَّنَ بِالصَّلَاةِ فِي لَيْلَةِ ذَاتِ بَرْدٍ وَرِيحٍ، ثُمَّ قَالَ: أَلَا صَلُّوا فِي الرَّحَالِ ثُمَّ قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ يَأْمُرُ الْمُؤَدَّنَ، إِذَا كَانَتْ لَيْلَةُ ذَاتِ بَرْدٍ وَمَطَرٍ، يَقُولُ: أَلَا صَلُّوا فِي الرَّحَالِ { (متفق عليه)

ترجمه: از نافع روایت شده است که ابن عمر رضی الله عنهما در یک شبی سرد و پرباد، اذان داد و بعد از اذان خود این جمله را اضافه کرده و گفت: {أَلَا صَلُّوا فِي الرَّحَالِ} خبردار! نماز های خود را در محل های بود و باش خود بخوانید.

و سپس فرمود: رسول الله ﷺ به مؤذن دستور می داد که هرگاه شب سرد و بارانی باشد بگو: {أَلَا صَلُّوا فِي الرَّحَالِ} خبردار! نماز های خود را در محل های بود و باش خود بخوانید.

این حدیث صراحت دارد که خوف باد و باران و امثال آن با وجودیکه ضرر متوقع آنها به مراتب کمتر از این بیماری می باشد، عذری برای ترک جماعت است، پس خوف ابتلا شدن و مبتلا کردن به این بیماری به طریق اولی باید عذر در این زمینه پنداشته شود.

این در حالیست که احادیث دیگری مشخصا خوف را نیز یکی از اعدا ترک جماعت بیان داشته است چنانچه در حدیث ذیل آمده است:

{ عبد الله بن عباس رضی الله عنهما قال: قال رسول الله ﷺ: من سمع المنادي فلم يمنعهُ من اتِّباعه عذر- قال: وما الغُذرُ؟- قال: خوف أو مرض، لم تُقبل منه الصلاة التي صَلَّى { (سنن أبو داود)

ترجمه: از عبد الله ابن عباس رضی الله عنه روایت است که گفته است که رسول الله صلی الله علیه و آله فرمودند: کسیکه صدای آذان را شنید و هیچ عذری مانع رفتن وی به جماعت نبود، صحابی در این جریان پرسید: عذر چیست؟ فرمودند: خوف و یا مرض نمازی که خوانده است قبول نخواهد شد.

پس این خوف عام است میتواند هر نوع خوف را شامل باشد، چه خوف دشمن باشد و یا مرض، چه آن متوجه جان و یا سلامت انسان باشد، و یا هم متوجه مال و اهل او، که متوجه بودن خوف را در موارد ذکر شده بسوی خودش و یا هم از سوی خودش به دیگران میتواند شامل گردد، زیرا نتیجه خوف دشمن و مرض هر دو در برابر جان و سلامت انسان چندان متفاوت نیست.

فقهاء کرام رحمهم الله در روشنی این حدیث و نصوص دیگری که مرتبط به این موضوع است اعدار ترک جماعت را ذکر نموده اند و مواردی را که شامل خوف و مشقت می میتواند باشد در این زمینه بیان داشته اند، مرض، خوف و مشقتهای خاص در عموم از جمله اعدار ترک جمعه و جماعت می باشد، که باتوجه به واضح بودن این مسئله به نقل یک و یا دو مورد عبارات فقهی ذیلاً اکتفاء میگردد:

در فتاوی شامی در رابطه به اعدار ترک جماعت چنین آمده است:

((أوظالم يخافه علي نفسه او ماله)). (ردالمختار / ٤ / ٢٢٨)

یعنی یا از خوف ظالم که از آن در رابطه با جان و یا مالش خوف داشته باشد. و نیز در حاشیه الطحطاوی در باب الامامه پیرامون این مسئله چنین آمده است:

((و خوف ظالم اي علي نفسه او ماله او خوف ضياع ماله)).

یعنی موجودیت خوف و هراس از ظالم بر نفس و یا بر مال و یا هم خوف ضیاع مال.

پس هرگاه در رفتن به مسجد خطری متوجه انسان باشد، چه خطر جانی باشد و یا مالی، این شرعا عذر پنداشته می شود و تارک جمعه و جماعت در چنین حالتی گهنگار نمیگردد و نماز گزاران در چنین حالتی میتوانند از رفتن به مسجد خود داری کنند.

ولی اگر شخصی به چنین امراض ساری و مهلک مبتلا باشد، حضورش به محلات تجمع عمومی و حتی به مساجد که موجب گسترش این مرض و متضرر کردن و اذیت شدن دیگران میگردد، ناجائز است، زیرا این عمل وی سبب به مخاطره انداختن جان دیگران است که شرعا ممنوع می باشد.

زمانیکه رسول الله ﷺ آمدن شخصی را که پیاز خام و یا سیر میخورد و اثر بوی آن در دهن اش باقی است، الی زائل شدن بوی از آمدن به مسجد به منظور جلوگیری از اذیت دیگران منع میکنند، طوریکه در احادیث آمده است در حالیکه هر دو چیز حلال است پس چگونه آمدن کسی را که در چنین حالتی باشد که جان دیگران را به مخاطره اندازد، مجاز می توان پنداشت که هرگز مجاز نخواهد بود.

هرگاه چنین وضعیت خدای نا خواسته تداوم پیدا کند و تا ماه مبارک رمضان هم مرفوع نگردد، در روشنی آنچه ذکر شد، ایجاب می نماید تا در شب های ماه رمضان نیز مطابق به حالات و شرائط ذکر شده، تنها به ادای نماز عشاء اکتفاء نمود و از ادای نماز های تراویح و ختم های قرآن کریم و هر نوع تجمع الی خاتمه یافتن چنین حالت بحرانی، خودداری کرد.

۳- حکم ایجاد فاصله در صفوف نماز جماعت در حالت خوف ابتلا به

ویروس کرونا و شیوع آن

با وصف آنکه در احادیث به تسویه صفوف نماز جماعت و اتصال هر صف بدون گذاشتن فاصله میان افراد موجود در آن، تأکیدات جدی صورت گرفته است، که در حالات عادی باید جدا مراعات گردد، ولی در چنین حالت خطیر که متخصصین عرصه طباطبت به رعایت فاصله لازم در هر مورد به خصوص در اماکن عمومی توصیه می نمایند، بنابر ضرورت، توصیه ایشان الی پایان یافتن این وضعیت خطیر با در نظر داشت موجودیت میزان شیوع این بیماری با تفکیک حالات در هر منطقه، قابل رعایت است، زیرا مبنای این حکم را خوف تشکیل میدهد و آن در این بخش نیز همانند دیگر بخشها تأثیر گذاری خود را در تخفیف احکام به صورت مؤقت خواهد داشت.

۴- حکم غسل، تکفین، ادای نماز جنازه و تدفین اشخاصیکه از اثر مرض

کرونا فوت کرده باشند

و در مورد غسل، تکفین، تدفین و ادای نماز جنازه براموات که به اثر ابتلاء به همچو امراض ساری وفات میکنند باید گفت که اگر کارشناسان بخش اذعان نمایند که بعد از وفات شخص مبتلا، نیز اثرات ویروس در جسد متوفی باقی می ماند و قابل سرایت میباشد، در چنین حالتی همانگونه که در حیات همچو اشخاص هر نوع تماس با آنها که سبب سرایت ویروس گردد شرعا ممنوع پنداشته شده است، بعد از مرگ نیز هر نوع تماس که سبب سرایت مرض و به خطر رفتن جان دیگران گردد شرعا ممنوع می باشد.

باتوجه به اینکه غسل و تکفین میت از جمله حقوق مسلم او بر دیگران است، لذا با استفاده از هر نوع امکانات و وسایل وقایوی موجود تلاش صورت گیرد، تا این حقوق میت ادا گردد، و این کار توسط تیم های مخصوص با رعایت اصول مقررات و اخذ تدابیر وقایوی لازم، در اماکن مخصوص به خودش تحت نظر متخصصین عرصه طبابت و یا به تأیید ایشان صورت گیرد و بدون اجازه واضح آنها در این عرصه، نباید هیچ کاری صورت گیرد، زیرا هر عمل خود سرانه در این بخش سبب گسترش خطرات بیشتر و بزرگتر میتواند گردد.

ولی باید متذکر شد که اگر ادای این حقوق سبب سرایت و ویروس به دیگران گردیده و به گمان غالب جان آنها در خطر باشد، و یا هم خدای ناخواسته حالات به طوری گردد که به سبب کثرت اموات رسیدگی به این امور ناممکن شود، پس در این صورت با در نظر داشت دلالت نصوص شرعی و قواعد مسلم فقهی این حق میت از ذمه دیگران ساقط گردیده و بدون غسل، تکفین و تدفین نمودن این نوع اموات مجاز میباشد، با استدلال از این آیه مبارکه:

﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ﴾ (التغابن ۱۶)

ترجمه: بترسید از الله {با امتثال اوامر آن} تا حد توان تان.

و همچنان در این خصوص در جزء حدیثی از رسول الله ﷺ چنین روایت شده است: {فَإِذَا أَمَرْتُمْ بِشَيْءٍ فَاتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ}. (الجمع بین الصحیحین)

ترجمه: چون شما را به کاری امر کردم پس به اندازه توان آن را انجام دهید.

- علامه النووی در شرح مسلم بعد از نقل این حدیث چنین میفرماید: (هذا من قواعد الاسلام المهمة ومن جوامع الكلم التي اعطيها ﷺ ويدخل فيها ما لا يحصى من الاحكام)) یعنی این (جزء)

حدیث از جمله قواعد مهم اسلام و از جوامع کلم است که الله متعال برای پیامبر ﷺ نصیب فرموده و در این احکام بی شمار شامل میباشد.

در آیه مبارکه و در جزء حدیث ذکر شده تاکید بر این شد که انجام و ادای هردستور الهی و احکام شرعی منوط به توان و طاقت است نه بیشتر از توان بشر و نیز قواعد متعدد فقهی بر این امر صراحت دارد که در صورت بروز مشقت ترک واجب مجاز می باشد، طوریکه به آن قبلا اشاره شده است، و همچنان هرگاه انسان در برابر انجام دو ضرر قرار گیرد، باید خفیفترین آن را انتخاب کند چنانچه قاعده مشهور فقهی در این مورد چنین صراحت دارد:

((إذا تعارض مفسدتان روعي أعظمهما ضررا بارتكاب أخفهما))

یعنی وقتیکه انجام دو مفسده در تعارض قرار گیرد رعایت مفسده بزرگتر (ترک آن) با ارتکاب مفسده کوچکتر صورت می گیرد. و نیز قاعده دیگر فقهی در این مورد چنین صراحت دارد:

{الضرر الأشد يزال بالضرر الأخف} ترجمه: ضرر بیشتر با ضرر کمتر دفع میگردد .

در دو قاعده فقهی ذکر شده و نیز در ده ها قواعد فقهی دیگر به این اصل اشاره شده است، که دفع ضرر اشد و همه گیر ولو با ارتکاب ضرر اخف هم باشد مجاز بوده کدام مشکل شرعی ندارد، و در این قضیه استفتاء شده هم ترک غسل و تکفین میت مفسده است ولی سرایت ویروس که باعث هلاکت نفس میگردد مفسده بزرگتر میباشد، لذا این را بر دیگر ترجیح داده میشود، و همچنان اگر تشریفات مسنون در دفن اموات در چنین حالت باعث سرایت ویروس و ضرر به دیگران گردد با استناد به دلائل ذکر شده، آن نیز ساقط میگردد، پس با حفظ

کرامت اموات و استفاده ازهر روش ممکن که ضرر را متوجه دیگران نسازد مراسم تدفین چنین اموات صورت گیرد.

با استدلال از ۲ نصوص وقواعد ذکر شده، علامه شوکانی رحمه الله و دکتور الشهري از علماء معاصر نیز در چنین حالتی غسل و تکفین راساقت میدانند، چنانچه علامه الشوکانی رحمه الله در کتاب خود به نام السيل الجرار تحت عنوان کتاب الجنائز در این مورد چنین میگوید:

((فمن تعذر مسحه خشية أن يتفسخ ثم تعذر صب عليه الماء لذلك فلا غسل له ولا واجب على الأحياء بل يدفن كما هو)).

ترجمه: اگر که دست کشیدن بر میت متعذر باشد، بدون دست زدن، آب بر آن انداخته شود و اگر این کار نیز متعذر شد پس غسل دادن آن لازم نیست و این کار بر زنده گان نیز واجب نمی باشد، بلکه بدون غسل دفن کرده میشود.

وهمچنان دکتور الشهري در کتاب خود به نام احكام المجاهد بالنفس در این خصوص چنین میگوید: ((وان لم يمكن غسله الا بإلحاق الضرر بالمغسل، فانه لا يغسل، و ينتقل الي التيمم ان امكن، والا دفن بحالة التي هو عليها دون الغسل))

ترجمه: و اگر غسل دادن میت بدون ضرر به غسل دهنده ممکن نباشد پس غسل داده نمی شود بلکه تیمم داده می شود اگر ممکن باشد، و اگر تیمم دادن نیز ممکن نبود پس بدون غسل دفن کرده شود.

و نیز در همین کتاب در مورد تکفین اموات که با مواد کیمیای ساری مبتلا باشند، چنین آمده است: ((فان لم يوجد ما يمنع الانتقال فانه يدفن علي حاله)) یعنی اگر اخذ تدابیر لازم هم مانع انتقال مواد کیمیای نگردد، بر حال خود دفن کرده میشود.

ولی در قسمت ادای نمازه جنازه براموات که به اثر ابتلاء به ویروس های ساری وفات میکنند باید گفت که بادر نظر داشت وسائل موجود و حفظ فاصله لازم

میان میت و نماز گزاران و همچنان گذاشتن میت در داخل امبولانس و یاهم در چیز محفوظ دیگر، خواندن نماز جنازه بدون متوجه شدن کدام خطر به دیگران ممکن می باشد، بناءً لازم است تا با استفاده از وسایل وقایوی و محافظتی برهمچو اموات نمازخوانده شود، چون نماز جنازه واجب است و این بدون عذر موجه ساقط نمیگردد .

در آخر بطور خلاصه باید گفت که در روشنی آیات قرآنی و احادیث ذکر شده وقواعد معتبر فقهی اخذ و رعایت تمام تدابیر وقایوی حسب دستور و رهنمایی کارشناسان بخش مربوطه که در این زمینه از جمله اهل الذکر (اهل عمل) می باشند لازم بوده وهرنوع بی تفاوتی و نادیده گرفتن این تدابیر درشرائط شیوع امراض ساری و موجودیت خوف و خطر بر نفس، حرام است و نیز هر نوع تجمع و برگزاری محافل غیر ضروری که باعث گسترش این وباء گردد ناجائز میباشد، و زمامداران امور مکلف اند تا جلو این چنین تجمعات را بگیرند. در خصوص برگزاری نماز جمعه و ادای نمازهای پنج گانه به جماعت باید گفت: که اگر این ویروس حالت میدانی را بخود بگیرد و با امکانات دست داشته و اختیار نمودن تدابیر و احتیاط لازم قسمیکه ذکر شد، جلوگیری از شیوع آن در مساجد ممکن نباشد، در چنین حالت، بسیاری مسلمانان از رفتن به نماز جمعه و جماعت معذور شمرده میشوند و به طور مؤقت ادای نماز های جماعت و نیز ادای جمعه در مساجد بخصوص در مناطق قرنطین شده تنها با حضور کمترین افراد که مطمئن به سالم بودن و سالم ماندن شان از این بیماری بوده و در محوطه مسجد و یا جوار آن قراردارند، با اخذ و رعایت کامل تدابیر وقایوی لازم، اداگردد. و به صورت عموم توصیه به خواندن نماز ها الهی پایین یافتن این وضعیت، در مناطق معروض به خطر، بگونه مستمر برای مردم صورت گیرد، و نیز با اعلان **{ صلوا فی رحالکم }** یعنی نماز را در خانه های خود بخوانید، بعد از هر اذان، این موضوع به آگاهی مردم رسانیده شود.

و الله سبحانه و تعالی أعلم
 مفتی سید حجت الله "نجیح"
 رئیس مجمع علمی
 کابل - ۱۲ حمل ۱۳۹۹

خلاصه فتوی

فشرده فتوی صادر شده مطابق به اصل متن آن شامل موارد ذیل می شود:

طوریکه گفته شد حفاظت نفس از جمله مقاصد شرع بوده و بالای انسان فرض می باشد پس در صورت موجودیت خطر و یا احتمال تحقق آن به ظن غالب، اتخاذ اسباب و در نظر گرفتن اموری که این نفس را از خطر در عالم اسباب بدور نگه دارد، بر انسان واجب بوده و ترک آن موجب گناه می گردد، زیرا قاعده معروف فقهی است که: **((ما لا یتم الواجب إلا به فهو واجب))** یعنی آنچه واجب بدون او تمام نگردد، پس او نیز واجب است.

و در این زمینه ها دیدگاه واقع بینانه و مسلکی اشخاص که در مسلک مربوطه متخصص بوده و مخلص و با دیانت باشند، کاملاً مدار اعتبار می باشد و ایشان در این زمینه اهل الذکر (اهل علم) اند.

در مسئله **ویروس کرونا** زمانیکه آنرا طبیبان متخصص، مخلص و متعهد خطیر و مهلک قلمداد نموده اند و عملاً هم چنین ثابت شده که مشهود و مسموع می باشد، بناء هر گونه سهل انگاری در برابر آن و عدم توجه لازم به توصیه های طبیبان متخصص این بخش مرادف به قراردادن و واقع کردن نفس در معرض هلاکت می باشد، که قرآن کریم از آن به صراحت منع نموده است چنانچه الله متعال می فرماید:

﴿وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾ (البقرة: ۱۹۰)

ترجمه: و خود را به دستان خود به هلاکت نیفکنید، و نیکی کنید که خداوند نیکوکاران دوست میدارد.

در پرتو نصوص شرعی بدون تردید میتوان گفت: در موارد ضرورت بقدر ضرورت آنچه مکروه و یا حرام است مباح و آنچه واجب و یا فرض است ترکش جائز می گردد که در این زمینه قاعده معروف فقهی برگرفته شده از نصوص شرعی **((الضرورات تبیح**

المحظورات)) یعنی ضرورت‌ها ممنوعات را مباح می‌گردانند، صراحت دارد، و مثال‌های فراوان در احکام شرعی از آن به نظر می‌رسد، البته ضرورت تعریف، مقدار و شرایط خاص خود را دارد.

بادر نظر داشت قول متخصصین عرصه طبابت، ویروس کرونا یکی از ویروس‌های سنگین بوده که می‌تواند به زمین افتد و در هر سطح و هر چیزی جا گرفته به مدت‌های طولانی متفاوت باقی بماند و در صورت تماس با آن، افراد سالم نیز می‌توانند مصاب گردند طوریکه از طریق تنفس می‌توانند مصاب شوند و مساجد را نیز ایشان همانند دیگر اماکن عمومی از احتمال این خطر به دور ندانسته بلکه یکی از موارد پر احتمال شیوع این ویروس می‌پندارند.

زیرا در چنین یک وضعیتی هیچگاه نمی‌تواند بدور از امکان تصور شود که هیچ فرد از افراد شامل جماعت که جمع غفیر می‌باشند به این ویروس مبتلا نباشد و بخصوص با توجه به اینکه این ویروس بگفته این متخصصین برای مدت بیشتر از یک هفته بدون ظاهر شدن هیچ علامت و آثار در جسم شخص مبتلا پنهان می‌ماند، و در این مدت عموماً شخص مبتلا نمی‌تواند به موجودیت آن پی ببرد که در این صورت با موجودیت یک نماز گزار مبتلا در هر پنج وقت نماز و نماز جمعه می‌تواند این مرض بیشتر شیوع یابد و شمار مبتلایان آن بصورت چشمگیری به ده‌ها تن و حتی به صد‌ها تن افزایش یافته فاجعه انسانی را خدای ناخواسته به بار آورد.

پس هرگاه وضعیت چنین بوده باشد و نیز ویروس حالت میدانی را به خود گرفته در حالت شوع بوده و متخصصین عرصه طبابت به آن اذعان داشته به خود داری از موارد شیوع آن تأکید ورزند و راه‌ها بدیل دیگری از شیوع احتمالی آن در مساجد مانند ضد عفونی کردن داخل مساجد و محیط آن بصورت کامل قبل از ادای هر نماز با اتخاذ تدابیر وقایوی دیگر و یا هم حصول اطمینان کامل از عدم رفت و آمد افراد مصاب به مساجد و شرکت‌شان در نماز‌ها که تحقق

هر دو مورد دشوار است - موجود نباشد، پس بدون تردید چنین یک حالتی قابل خوف بوده و در پرتو نصوص شرعی، قواعد فقهی و اقوال فقهاء کرام رحمهم الله میتواند از جمله اعدار ترک نماز های جماعت و جمعه برای اکثریت مطلق افراد پینداشته شود و بر ترک آن شرعا هیچ ملامتی برا آنها نباشد، زیرا موجودیت خوف یکی از اعدار ترک نماز های جماعت و جمعه می باشد، باتوجه به اینکه ادای جمعه بدون جماعت نمیتواند صورت گیرد.

بناء باشندگان شهرها و مناطق که دچار چنین حالت اند - که بدون شک شهر های قرنطین شده در چنین حالتی قرار دارند - تا پایان یافتن این وضعیت، نماز های خود را در خانه با خانواده خود به جماعت و یا به گونه انفرادی ادا نموده و از رفتن به مساجد، الی خاتمه یافتن این عذر، خود داری نمایند، تا از خوف متضرر شدن خود و متضرر کردن دیگران در امان بمانند.

اقامه نماز های جمعه و جماعت در مساجد در چنین یک وضعیتی میتواند با شرکت کمترین و معدود ترین افراد که شامل خطیب، امام، مؤذن که معمولا در محوطه مسجد می باشند و همچنان برخی از افراد دیکه در ما حول و محیط مسجد قرار داشته و از صحتمند بودن خود مطمئن اند، با رعایت تدابیر وقایوبی لازم و ممکن قبل از نماز، در جریان و بعد از آن صورت گیرد.

با توجه به اینکه مبنای حکم فوق الذکر را موجودیت مرض و یا علایم آن و همچنان تحقق خوف مرض و یا احتمال آن، و نیز رعایت مصلحت تشکیل میدهد، بنابراین در تمام شهرهای که آثار و علائم آن موجود و یا محتمل بوده و تا هنوز به مرحله قرنطین شدن نرسیده است در آن مناطق تنها افرادی که صحتمند بوده و هیچ نوع خوف و هراس مصاب شدن خود و مصاب کردن دیگران را به این مرض نداشته باشند، با حصول اطمینان از تعقیم محیط و ما حول مسجد از این وایروس، به ادای نماز جمعه و جماعت بروند، و بر آنها لازم است تا به منظور دفع ضرر احتمالی از خود و جلوگیری از رسانیدن ضرر احتمالی به دیگران، - که احتمال وقوع آن به باور متخصصین بخش و مسؤولین

امور بسیار قوی می باشد - به توصیه های طبی و اخذ هر نوع تدابیر لازم و قیوی قبل از رفتن به مساجد، در جریان نماز و بعد از ادای نماز توجه جدی نموده تنها به ادای نماز فرض در مسجد اکتفاء نمایند، و گرفتن وضو، ادای تمام سنت ها، نوافل و دیگر عبادات خود را در خانه انجام دهند تا بتوانند بدین ترتیب کمترین وقت ممکن خود را در چنین اوضاعی که میتواند به سرعت بحرانی شود، به منظور حفاظت خود و دیگران از ضرر احتمالی، در جمع از مردم سپری نمایند.

تمام اشخاصی که اعراض و علائم ابتدائی این بیماری را در خود احساس می نمایند و یا هم عمر شان در مرحله ایست که به گفته متخصصین عرصه طباط بیشتر در معرض احتمال وقوع به این مرض می باشند و یا وضعیت صحی شان مناسب نباشد، از شرکت نمودن در جمعه و جماعات به منظور حفظ نفس، سلامت خود و دیگران الی پایان یافتن این حالت بصورت جدی بپرهیزند.

با وصف آنکه در احادیث به تسویه صفوف نماز جماعت و اتصال هرصف بدون گذاشتن فاصله میان افراد موجود در آن، تأکیدات جدی صورت گرفته است، که در حالات عادی باید جدا مراعات گردد، ولی در چنین حالت خطیر که متخصصین عرصه طباط به رعایت فاصله لازم در هر مورد به خصوص در اماکن عمومی توصیه می نماید، بنابر ضرورت، توصیه ایشان الی پایان یافتن این وضعیت خطیر با در نظرداشتن موجودیت میزان شیوع این بیماری با تفکیک حالات در هر منطقه، قابل رعایت است، زیرا مبنای این حکم را خوف تشکیل میدهد و آن در این بخش نیز همانند دیگر بخشها تأثیر گذاری خود را در تخفیف احکام به صورت مؤقت خواهد داشت.

در مورد غسل، تکفین، تدفین و ادای نماز جنازه براموات که به اثر ابتلاء به همچو امراض ساری وفات میکنند باید گفت که اگر کارشناسان بخش اذعان نمایند که بعد از وفات شخص مبتلا، نیز اثرات ویروس درجسد متوفی باقی می ماند و قابل سرایت میباشد، در چنین حالتی همانگونه که در حیات همچو اشخاص هر نوع تماس با آنها که سبب سرایت ویروس گردد شرعا ممنوع پنداشته شده است، بعد از مرگ نیز هر نوع تماس که سبب سرایت مرض و به خطر رفتن جان دیگران گردد شرعا ممنوع می باشد.

باتوجه به اینکه غسل و تکفین میت از جمله حقوق مسلم او بر دیگران است، لذا با استفاده از هر نوع امکانات و وسایل وقایوی موجود تلاش صورت گیرد، تا این حقوق میت ادا گردد، و این کار توسط تیم های مخصوص با رعایت اصول مقررات و اخذ تدابیر وقایوی لازم، در اماکن مخصوص به خودش تحت نظر متخصصین عرصه طبابت و یا به تأیید ایشان صورت گیرد و بدون اجازه واضح آنها در این عرصه، نباید هیچ کاری صورت گیرد، زیرا هر عمل خود سرانه در این بخش سبب گسترش خطرات بیشتر و بزرگتر میتواند گردد.

ولی باید متذکر شد که اگر ادای این حقوق سبب سرایت ویروس به دیگران گردیده و به گمان غالب جان آنها در خطر باشد، و یا هم خدای ناخواسته حالات به طوری گردد که به سبب کثرت اموات رسیدگی به این امور ناممکن شود، پس در این صورت با در نظر داشت دلالت نصوص شرعی و قواعد مسلم فقهی این حق میت از ذمه دیگران ساقط گردیده و بدون غسل، تکفین و تدفین نمودن این نوع اموات مجاز میباشد.

ولی در قسمت ادای نمازه جنازه براموات که به اثر ابتلاء به ویروس های ساری وفات میکنند باید گفت که بادر نظر داشت وسائل موجود و حفظ فاصله لازم میان میت و نماز گزاران و همچنان گذاشتن میت در داخل امبولانس و یا هم در چیز محفوظ دیگر، خواندن نماز جنازه بدون متوجه شدن کدام خطر به دیگران ممکن می باشد، بناءً لازم است تا با استفاده از وسایل وقایوی ومحافظتی برهمچو اموات نماز خوانده شود، چون نماز جنازه واجب است و این بدون عذر موجه ساقط نمیگردد .

اگر تشریفات مسنون در دفن اموات در چنین حالت باعث سرایت ویروس و ضرر به دیگران گردد با استناد به دلائل ذکر شده، آن نیز ساقط میگردد، پس با حفظ کرامت اموات و استفاده از هر روش ممکن که ضرر را متوجه دیگران نسازد مراسم تدفین چنین اموات صورت گیرد.